

Структурно-функціональна модель формування естетичних уподобань учнів-підлітків на основі сприйняття музики

Актуальність дослідження зумовлена тим, що естетичне виховання дітей підліткового віку є досить складним і довготривалим процесом: воно тісно пов'язано з культурним життям, відображає культурний прогрес, стимулює розвиток культури народу, активно впливає на створення нових духовних цінностей, а також є важливою складовою формування особистості людини.

Суттєву роль в формуванні особистості дитини підліткового віку відіграють естетичні основи, формування естетичних уподобань, які згодом пронизують все життя людини. Здатність відчувати і переживати естетичне в навколишньому світі є ознакою вільного громадянського мислення. Отже, питання про естетичні уподобання, оптимальні умови їх формування належить до числа актуальних проблем сучасної педагогічної науки, на вирішення якої суттєво впливають ідеї української та зарубіжної педагогічної антропології.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження є необхідність науково обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування естетичних уподобань учнів підліткового віку в умовах сільської школи.

Формування естетичних уподобань у процесі слухання музики відбуватиметься успішно, якщо забезпечити такі педагогічні умови: визначення особистісно-значущих установок учнів; забезпечення індивідуальної роботи з самодослідження сформованості музичного досвіду та власних естетичних уподобань; колективний тренінг учнів. Завданням формувального експерименту стало обґрунтування педагогічного впливу щодо формування естетичних уподобань у процесі слухання музики.

Для вирішення завдання з'явилась необхідність застосування елементів ідеалізації. Без цього визначення загальних властивостей естетичних уподобань, є неможливим. Ми застосували спосіб логічного моделювання, завдяки якому створюються теоретичні об'єкти.

Естетичні уподобання розглядаються нами, як цілісний об'єкт із заданими властивостями. Це потребує системного підходу для визначення різноманітних зв'язків, та приведення їх до єдиного теоретичного обґрунтування. На системному підході ґрунтується методологія системного аналізу естетичних явищ, у нашому випадку це естетичні уподобання. Даний процес ми розподілили на чотири етапи.

I етап – сформулювати естетичні уподобання в процесі слухання музики в умовах сільської школи:

- визначити критерії рівня впливу установки в процесі слухання музики, та їх загальний вплив на формування естетичних уподобань;
- визначити емоційну здатність до позитивного та негативного сприйняття музичних творів;
- вміння застосовувати на практиці опановані знання;
- належність індивідуального слухового досвіду.

II етап – структурний аналіз досліджуваної системи:

- навчально-виховні принципи та їх поєднання в процесі індивідуальної та колективних форм навчально-творчої діяльності;
- використання компонентів: емоційного, когнітивного, компетентнісного.

III етап – розробка орієнтаційних карток, заповнення репертуарних решіток, для врахування вихідного рівня сформованості власного музичного досвіду, який сприяє формуванню естетичних уподобань.

IV етап – математичний аналіз діагностичного зрізу після проведення формувального етапу експерименту.

Системний підхід в ході проектування дослідно-експериментального дослідження визначився використанням нами метода моделювання.

Цей метод засновано, як метод дослідження об'єктів пізнання, на створенні та вивченні моделі. Структурне моделювання пов'язане з експериментом, оскільки містить алгоритм його проведення. Моделювання, як метод дослідження було використано в працях В. Т. Афанасьєва, Б. А. Глинського та ін. Під моделлю в педагогіці прийнято розуміти графічний або аналітичний метод досліджуваного процесу (С. Т. Архангельський, А. Ф. Зотов, Н. В. Кузьміна).

Структурно-функціональна модель формування естетичних уподобань в умовах сільської школи, в процесі сприйняття музики, потребує дотримання певних норм і законів, сформульованих сучасною теорією моделювання.

Ця модель дозволяє простежити процес формування естетичних уподобань, завдяки слуханню музики.

Зміст моделі зумовлено соціальною потребою, щодо особистісно-орієнтованого навчання, та розвитком становлення власного естетичного іміджу. Це визначило спрямованість процесу формування естетичних уподобань, засобами музики, як найбільш ефективною умови, «...музика мистецтво, яке породило життя, до нього й звернено, вона є посередником між

творчістю й сприйняттям. Необхідно викликати в дітей таке відчуття, що музика для них – це саме життя їх душі» (А. Т. Шумилін). Особистісно-орієнтоване навчання, як засвідчили результати констатувального етапу експерименту, є показником високого рівня формування естетичних уподобань особистості.

Розроблена нами модель стала алгоритмом організації та проведення дослідно-експериментальної роботи з формування естетичних уподобань в умовах сільської школи, завдяки сприйняттю музики.

Використання моделі під час проведення формувального етапу експерименту потребувало деяких додаткових уточнень, що стосується визначення ключових понять: як мета, принципи, компоненти, педагогічні умови, методи, критерії, очікуваний результат.

Так, під метою педагогічного дослідження прийнято розуміти задум дослідження та науковий результат, який має бути отриманим під час дослідження.

Мета дослідження спрямовує на вивчення предмета дослідження. В нашому дослідженні – це формування естетичних уподобань у процесі сприйняття музики в умовах сільської школи.

Принципи навчально-виховної діяльності – це основні вихідні положення, що впливають із закономірності виховання та вихідних положень теорії навчання. Принципи у вузькому розумінні – це система вимог. Формування якостей особистості ґрунтується на низці принципів, при цьому один з них є провідним. Так, в нашому дослідженні провідні принципи визначаються завданнями формувального експерименту. Серед них такі:

1. Вивчити можливості індивідуальної роботи щодо формування естетичних уподобань, враховуючи особливості учнів підліткового віку. Вирішенню цього завдання відповідає принцип диференціації.

Вивчити роль самодіагностики особистісно-значущих настанов та їхній вплив на формування естетичних уподобань учнів. Цьому завданню відповідає принцип поєднання індивідуальної та колективної форми навчально-творчої діяльності.

2. Вивчити вплив впровадження колективно-творчої діяльності щодо підвищення індивідуального музично-слухового досвіду та його поєднання з життєвим досвідом, та їх вплив на формування естетичних уподобань. У вирішенні цього завдання ми керувалися принципом свідомості й активності учнів.

Компонент являє собою складову частину будь-якого складного утворення. При цьому в багатоконпонентному утворенні один з компонентів є провідним, опорним.

В нашому дослідженні естетичні уподобання є складною структурою, основними компонентами якої виступають: емоційний, когнітивний та діяльнісний. Ознакою прояву емоційного компоненту є позитивне або негативне ставлення до сприймання музичних творів, здатність до співчуття. Когнітивний компонент визначає активізацію пізнавальної діяльності, надбання знань, перетворення їх та збереження, здатність застосування знань на практиці, здібність до особистісного зростання, самовдосконалення. Діяльнісний – це впровадження колективно-творчої діяльності з урахуванням музичного досвіду, здатність учнів до застосування опанованих знань, їхня мобільність в теоретичній та практичній діяльності.

У формуванні естетичних уподобань, як складової структури, провідним, опорним є когнітивний компонент.

Методи виховання та навчання в педагогічній науці трактуються, як складові загальних способів вирішення навчально-виховних завдань, які спрямовані на досягнення навчально-виховних цілей, в нашому дослідженні це формування естетичних уподобань. Протягом формувального етапу експерименту, ми використовували методи відповідні завданням дослідження.

Умова, яка сприяє розвитку когнітивного компоненту як провідного, опорного в складовій структурі естетичних уподобань, є вміння використання інноваційних методів навчання, відповідних завданням дослідження.

Так, за період вивчення особистісно-значущих настанов, та їх впливу на формування музично-слухового, та інтонаційно слухового досвіду в процесі сприйняття музичного матеріалу, ми застосовували метод педагогічного впливу та контролю, спираючись на принцип диференціації та оптимізації знань учнів, перевіряли рівень наявних знань, вмінь та навичок, завдяки індивідуальній роботі.

Використовуючи роль поєднання індивідуальної та колективної форм роботи, для корегування власних знань, завдяки збільшенню інформаційного поля та визначення особистого ставлення до сприйняття музичного матеріалу, ми визначили метод проблемно-евристичний, за яким педагог давав необхідну інформацію, а учні знаходили самостійно відповіді та розв'язували проблемне завдання.

Під час вивчення особливостей впровадження колективно-творчої діяльності ми використовували метод стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Метод застосовувався на основі принципу свідомості й активності учнів (за класифікацією Ю. К. Бабанського). До цього методу належать сучасні інноваційні технології: індивідуальна робота з заповненням репертуарних решіток, індивідуальний та груповий метод розв'язання творчих завдань, заповнення анкет, використання орієнтаційних карток та рольових ігор, які допомагали учням застосовувати та уточнювати власні знання. При поєднанні з особистою рефлексією допускали варіативність в діяльності, що сприяло зростанню рівня використаних знань.

Критеріями сформованості об'єкта дослідження прийнято вважати комплекс показників оцінки знань. На підставі вищесказаного критеріями рівня сформованості музичного досвіду учнів-підлітків на основі сприйняття музики та їх впливу на формування власних естетичних уподобань стали: здібність до адекватного сприйняття музичних творів, практичне застосування знань, вмінь, навичок у процесі впізнання, наявність інтонаційно-слухового досвіду та його зв'язок з життєвим досвідом.

Інтегрованими показниками критеріїв визначено:

- здатність адекватного сприйняття музичних творів – ладове відчуття, як емоційне співчуття, розуміння музичної інтонації, вміння надати музичним творам адекватне мовне пояснення;

- особистісна компетенція – знання жанрових особливостей музики, вміння порівнювати, класифікувати, здатність до диференціації засобів музичної виразності (темп, динаміка, ритм);

- наявність зв'язку між музично-слуховим та інтонаційним сприйняттям та їх зв'язок з життєвим досвідом. Їм відповідають показники ступеню оволодіння пошуково-творчими діями, орієнтація в музичному матеріалі, щодо типу, напрямку, просторового переміщення мелодійного руху, вміння мобільно застосовувати знання на практиці, постійна наявність інтересу щодо придбання нових знань.

В кожному з цих показників присутня установка індивіда:

- емоційне ставлення до творів музичного мистецтва;
- орієнтація на надбання знань;
- постійний інтерес до нових вражень, застосування опанованих знань, здатність до саморозвитку, гнучкість мислення та мобільність.

Спираючись на системний підхід до явища, яке вивчається, ми з'ясували, що між компонентами та критеріями є взаємозв'язок, взаємозалежність, взаємодія:

- емоційний показує здатність до художньо-емоційного сприйняття

музичних творів;

– когнітивний – показує зв'язок «емоційного» та «раціонального», оволодіння засобами пошуково-творчих дій, надбання індивідуального досвіду;

– діяльнісний – визначає ціннісно-пізнавальні якості особистості, здатність до застосування опанованих знань, постійна орієнтація на надбання знань, умінь, нових естетичних вражень.

Підсумовуючи вищезазначене, ми дійшли висновку про необхідність розробки структурно-функціональної моделі формування естетичних уподобань учнів-підлітків, в процесі сприйняття музичного матеріалу в умовах сільської школи, визначили її продуктивне функціонування, як сучасний засіб підвищення ролі впливу з боку педагогічного керівництва.

Запропонована нами структурно-функціональна модель, це своєрідна програма організації та проведення формувального етапу дослідження, яка передбачає:

– за період вивчення можливості формування естетичних уподобань у процесі сприйняття музики ми мали можливість застосування методу педагогічного впливу та контролю, принципу диференціації та оптимізації, компонента емоційного, критерію здібності до художньо-емоційного сприйняття музичного матеріалу;

– в ході вивчення індивідуальної та колективної форм роботи, щодо корекції індивідуального оволодіння знаннями, навичками, вміннями ми використовували метод проблемно-евристичний, принцип оптимального поєднання індивідуальної та колективної форм навчально-творчої діяльності, когнітивного компонента і критерію оволодіння засобами пошуково-творчих дій, у зв'язку емоційного з раціональним;

– під час вивчення особливостей впливу – впровадження колективно-творчої діяльності з урахуванням особливостей музичного досвіду, та на цій підставі сформованості естетичних уподобань ми застосували метод стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності, принцип свідомості й активності учнів, компетентнісний компонент і критерій цілісно-пізнавальної якості особистості.

В основу формувального етапу експерименту було покладено критеріально-рівневий підхід, за яким враховувалися показники сформованості рівня музичного досвіду учнів-підлітків, та на його підставі формування естетичних уподобань (за результатами констатувального етапу експерименту).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алиев Ю. Б. Воспитательный потенциал музыкального искусства /

- Ю. Б. Алиев // Искусство и образование. – 2005. – № 7(24). – С. 10–12.
2. Антология педагогической мысли Украинской ССР / [сост. Н. П. Калениченко]. – М., 1988. – 635 с.
 3. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 12. – С. 5–14.
 4. Білоус С. Ю. Розвиток дослідницьких здібностей старшокласників у процесі діяльності Малої академії наук (на матеріалі фізики) : дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / С. Ю. Білоус. – Запоріжжя, 2005. – 254 с.
 5. Бондарева О. Н. Формирование оценочной деятельности подростков в условиях сельской школы : автореф дис. канд. пед наук : 19.00.07 / О. Н. Бондарева. – Воронеж, 2005. – 18 с.
 6. Ващенко Л. Ф. Педагогические условия развития эстетического вкуса у школьников на уроках эстетических циклов / Л. Ф. Ващенко // Збірник тезів за матеріалами Всеукраїнської практичної конференції. – Луганськ, 2001. – С. 2–4.
 7. Модель сучасної сільської школи / [упоряд. А. Дьоміна]. – К. : Шкільний світ, 2008. – 126 с.
 8. Рогозіна В. Особистісно-зорієнтований підхід до діагностики розвитку учнів у процесі художньо-естетичного виховання / В. Рогозіна // Рідна школа. – 2001. – № 1. – С. 52.
 9. Сапожник О. Музично-естетичне виховання: зміст і структурні компоненти / О. Сапожник // Рідна школа. – 2002. – № 12. – С. 20–23.